

ВИКОРИСТАННЯ ВИМОГ МСФЗ ПРИ ФОРМУВАННЯ БАНКАМИ ПОРТФЕЛЕЙ ЦІННИХ ПАПЕРІВ

Г.П. Табачук, Т.Д. Шевченко

Львівський інститут банківської справи Університету банківської справи
Національного банку України, tabachuk@lbi.wubn.net

Активізація інвестиційної діяльності є характерною рисою банківського бізнесу на сучасному етапі. Під фінансовими інвестиціями розуміють вкладення капіталу в акції, облігації та інші цінні папери [1, с.192], тобто це нинішні затрати, зроблені з розрахунку на майбутні економічні вигоди.

Питання методики формування інформації в обліковій системі щодо вкладень банків в цінні папери та їх оцінки розглядались А. Герасимовичем, Л.Кіндрацькою, А. Морозом, Л. Снігурською та ін. українськими вченими та практиками. Але ще лишається багато проблемних питань, що потребують вирішення. До них, зокрема, відносяться питання визначення справедливої вартості цінних паперів, зменшення їх корисності, переведення цінних паперів між портфелями, визнання доходів за цінними паперами.

У практиці українських банків фінансові інвестиції зводяться до операцій банків із цінними паперами, що є предметом торгівлі на фінансових ринках. Здійснюючи фінансові вкладення, банк вирішує, до якого портфеля доцільно віднести придбані цінні папери. При цьому важливо врахувати:

- намір інвестора;

- характеристику цінного паперу;
- передбачуваний період зберігання.

Під портфелем цінних паперів розуміють згруповану інформацію з обліку інвестицій у цінні папери за їх видами і призначенням з метою складання фінансової звітності [2, с.4].

До 2003 року банки формували портфелі вкладень в цінні папери враховуючи єдиний аргумент: чи обертається даний вид цінних паперів на активному фондовому ринку чи ні. Якщо так, то придбані цінні папери зараховувались в портфель на продаж. При відсутності активного ринку формувався портфель на інвестиції. Крім того формувалися портфелі пайової участі (вкладення в асоційовані компанії) та вкладень у дочірні компанії, що формуються і зараз.

Із 01.01.2005 року набула чинності нова редакція Міжнародного стандарту бухгалтерського обліку 39 „Фінансові інструменти: визнання та оцінка”. Врахувавши нові вимоги Національний банк України змінив правила обліку цінних паперів та формування портфелів вкладень.

Відповідно до інструкції „З бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами в банках України”, що затверджена Правлінням НБУ 03.10.2005 (зі змінами і доповненнями), банки з метою оцінки та відображення в бухгалтерському обліку класифікують цінні папери таким чином:

- цінні папери в торговому портфелі – цінні папери, придбані банком для перепродажу та переважно з метою отримання прибутку від короткотермінових коливань їх ціни або дилерської маржі. До торгових цінних паперів можуть бути віднесені будь-які цінні папери, щодо яких банк під час первісного визнання прийняв рішення про їх облік за справедливою вартістю з визнанням переоцінки через прибутки/збитки;
- цінні папери в портфелі до погашення – боргові цінні папери, щодо яких є намір і змога банку утримувати їх до строку погашення;
- цінні папери в портфелі на продаж – цінні папери, які не належать до торгового портфеля цінних паперів та до портфеля до погашення;
- інвестиції в асоційовані та дочірні компанії [2, с. 4-5].

Одним з проблемних питань у формуванні портфелів цінних паперів є їх перевід з одного портфеля в інший. Новою редакцією МСБО 39 заборонено переведення інструментів із портфеля активів, які оцінюються за справедливою вартістю, через прибутки та збитки в інші портфелі та навпаки - з інших портфелів до цього портфеля. Це означає, що в даному портфелі обліковуються лише ті фінансові інструменти, які постійно продаються та купуються.

Із портфеля до погашення у портфель на продаж фінансові інструменти переводяться при порушенні умов, за яких установа банку має право створювати такий портфель, а саме: продаж установою значної частини портфеля задовго до настання погашення. Якщо ця умова порушується, всі фінансові інструменти переводяться до портфеля на продаж. Вони підлягають переоцінці за справедливою вартістю. Різниця між справедливою та балансовою вартістю відображається у складі капіталу, і протягом двох наступних фінансових років банк втрачає право формувати портфель до погашення.

Відповідно до вимог §§ 50—54 МСБО 39 [3, с. 583-584] та Інструкції з бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами в банках України можна переводити (перекласифіковувати) цінні папери з одного портфеля в інший. Причому порівняно з попередньою редакцією в новій редакції МСБО 39 ці можливості значно обмежені. Так якщо раніше можна було перевести цінні папери з торгового портфеля або в торговий портфель то тепер це заборонено. Загальна схема можливостей перекласифікації цінних паперів відповідно до нових вимог МСБО 39 показана на рисунку.

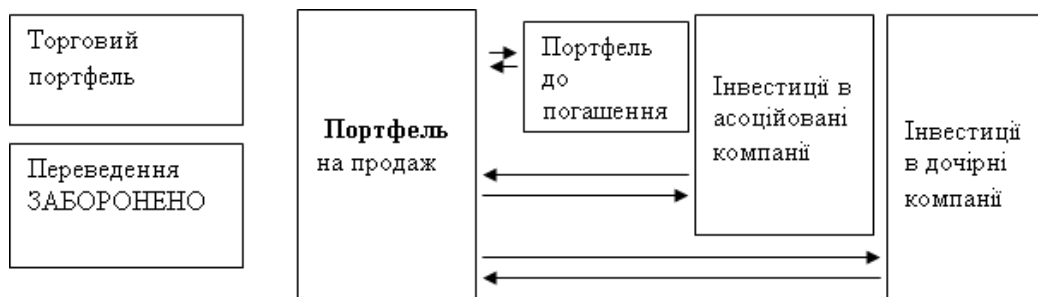

Рисунок – Схема переведення цінних паперів з одного портфеля в інший [4, с.290]

При переведення цінних паперів із портфеля на продаж у портфель до погашення йдеться лише про боргові цінні папери, оскільки у портфелі до погашення можуть обліковуватися тільки цінні папери, які мають строк погашення.

Щоб визначитися з обліковими процедурами під час переведення необхідно з'ясувати складові балансової вартості боргових цінних паперів як у портфелі на продаж так і в портфелі до погашення.

Важливим питанням в обліку цінних паперів є їх оцінка. Наприклад, придбані цінні папери (крім цінних паперів у торговому портфелі, інвестицій в асоційовані та дочірні компанії) первісно оцінюються та відображаються в бухгалтерському обліку за справедливою вартістю, до якої додаються витрати на операції з придбання таких цінних паперів. Цінні папери в торговому портфелі первісно оцінюються за справедливою вартістю. Витрати на операції з придбання визнаються за рахунками витрат під час первісного визнання таких цінних паперів.

Витрати на операції з придбання боргових цінних паперів у портфель на продаж або в портфель до погашення відображаються за рахунками з обліку дисконту (премії) на дату їх придбання.

На кожну наступну після визнання дату балансу всі цінні папери, що придбані банком, оцінюються за їх справедливою вартістю, за деяким виключенням. Акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком у портфелі на продаж, справедливую вартість яких достовірно визначити неможливо, відображаються на дату балансу за їх собівартістю з урахуванням зменшення їх корисності.

Цінні папери, що утримуються банком до їх погашення, відображаються на дату балансу за амортизованою собівартістю з використанням ефективної ставки відсотка. Інвестиції в асоційовані компанії відображаються на дату балансу за методом участі в капіталі [5, с.156-157].

Усі цінні папери, крім цінних паперів, які обліковуються в торговому портфелі, переглядаються на зменшення корисності. Зменшення корисності визнається на кожну дату балансу, якщо є об'єктивні докази однієї або кількох подій, які мають вплив на очікувані майбутні грошові потоки за цінними паперами.

На кожну наступну після визнання дату балансу всі цінні папери, що придбані банком, оцінюються за їх справедливою вартістю, крім:

- а) цінних паперів, що утримуються до погашення;
- б) акцій та інших цінних паперів з нефіксованим прибутком у портфелі на продаж, справедливую вартість яких неможливо достовірно визначити;
- в) інвестицій в асоційовані та дочірні компанії.

Справедлива вартість цінних паперів, що перебувають в обігу на організаційно оформлених ринках, визначається за їх ринковою вартістю.

Якщо котирування ринкових цін на цінні папери є недоступним, то банки застосовують для визначення справедливої вартості такі методи:

- посилання на ринкову ціну іншого подібного інструменту;
- аналіз дисконтованих грошових потоків. Застосовуючи аналіз дисконтованих грошових потоків, банки використовують ставку дисконту, яка дорівнює діючій нормі прибутковості подібної фінансової інвестиції, що має, в основному, такі самі умови та характеристики (строк погашення, що залишився; структура потоків грошових коштів; валюта; кредитний рейтинг емітента, процентна ставка);
- інші методи, що забезпечують достовірне визначення справедливої вартості цінних паперів.

Усі цінні папери, крім цінних паперів, які обліковуються в торговому портфелі, переглядаються на зменшення корисності.

Зменшення корисності визнається на кожну дату балансу, якщо є об'єктивні докази однієї або кількох подій, які мають вплив на очікувані майбутні грошові потоки за цінними паперами.

Об'єктивними доказами, що свідчать про зменшення корисності цінних паперів, можуть бути відомості про:

- фінансові труднощі емітента;
- фактичне розірвання контракту внаслідок невиконання умов договору або прострочення виплати процентів чи основної суми;
- високу ймовірність банкрутства;
- реорганізацію емітента;

- зникнення активного ринку для цих цінних паперів через фінансові труднощі емітента;
- значне або тривале зменшення справедливої вартості акцій та інших цінних паперів з нефіксованим прибутком порівняно з їх собівартістю.

Зменшення балансової вартості цінних паперів унаслідок визнання зменшення їх корисності відображається в бухгалтерському обліку лише на суму, що не призводить до від'ємного значення їх вартості. Якщо балансова вартість таких цінних паперів досягає нуля, то в бухгалтерському обліку вони відображаються за нульовою вартістю до прийняття банком рішення про їх списання.

За борговими цінними паперами окремо обліковуються дисконт або премія в разі їх наявності.

Дисконт або премія за борговими цінними паперами в портфелях на продаж та до погашення амортизується протягом періоду з дати придбання до дати їх погашення за методом ефективної ставки відсотка.

Сума амортизації дисконту збільшує процентний дохід, а сума амортизації премії зменшує процентний дохід за цінними паперами.

За купонними цінними паперами окремо обліковуються накопичені проценти. Нарахування процентів здійснюється залежно від умов випуску цінних паперів, але не рідше одного разу на місяць протягом періоду від дати придбання цінного папера до дати його продажу або погашення.

Сума амортизації дисконту або премії нараховується одночасно з нарахуванням процентів.

Зміни в оцінці вимагають розробки методики розрахунку вартості цінних паперів.

Висновки. За результатами проведеного аналізу основні зміни у МСБО 39, що вплинули на правила обліку цінних паперів в Україні, можна сформулювати так:

- торговий портфель перейменовано на портфель фінансових інструментів, що оцінюються за справедливою вартістю. Розширено склад цього портфеля: до нього включено не тільки фінансові інструменти для здійснення купівлі-продажу, а й інші фінансові інструменти, які банк має намір віднести до цього портфеля, за винятком акцій, щодо яких на момент первісного визнання активний ринок відсутній;
- боргові цінні папери у портфелі на продаж заборонено оцінювати за собівартістю - їх треба оцінювати виключно за справедливою вартістю. Якщо за ними немає активного ринку, справедливую вартість слід визначити розрахунковим способом;
- витрати на операції, які виникають при первісному визнанні фінансових інструментів, що оцінюються за справедливою вартістю, відносяться до витрат періоду;
- за портфелем на продаж сума переоцінки відображається на рахунках капіталу (раніше за цим портфелем можна було обирати альтернативний метод - віднесення суми на прибутки та збитки);
- за портфелем на продаж переоцінка визнається за всіма інструментами (навіть за тими, котрі оцінюються за справедливою вартістю). Таким чином, за одним інструментом можливе одночасне відображення і переоцінки, і зменшення корисності;
- якщо фінансові інструменти, оцінювані за справедливою вартістю, визнаються на дату розрахунку, то будь-які зміни у справедливій вартості, що відбуваються від дати операцій до дати розрахунку, відображаються як результат переоцінки у балансі покупця;
- заборонено переведення інструментів із торгового портфеля та до торгового портфеля.

Література:

1. Загородній, А.Г. Фінансовий словник. – 4-те.вид., випр. та доп. / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк, Т.С. Смовженко. – К.: Т-во «Знання», КОО; Л.; Вид-во ЛБІ НБУ. – 2002. – 566 с.
2. Інструкція з бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами в банках України, затверджена Постановою Правління Національного банку України № 358 від 03.10.2005р., (Зі змінами і доповненнями)
3. Стандарт №39. /Міжнародні стандарти фінансової звітності 2004/ Перекл. З анг. За ред. С.Ф. Голова /- К. : Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів України, 2005. II частина – 1232с.
4. Снігурська, Л.П. Облік у банках (У схемах та таблицях): навч.пос./Л.П. Снігурська. – К. : КНЕУ, 2009. – 519 с.
5. Табачук, Г.П. Фінансовий облік у банках: навч.посібник / Г.П.Табачук, О.М.Сарахман, Т.М.Бречко. – К.: УБС НБУ, 2009. – 423 с.